

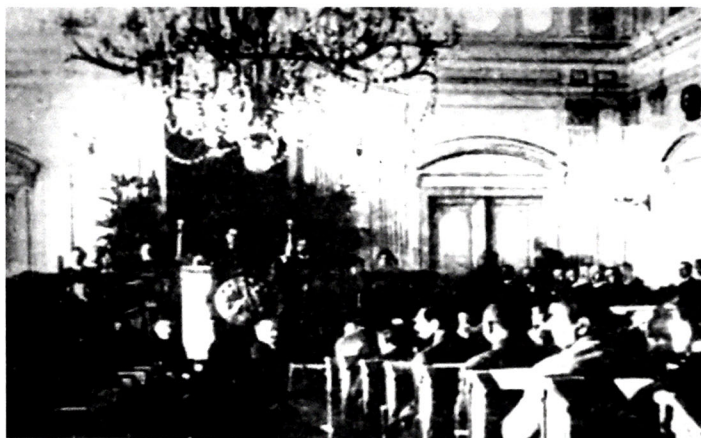
Azərbaycanın istiqlaliyyət mübarizəsi Azərbaycan xalqının tarixində parlaq səhifədir

AFAQ
RÜSTƏMOVA

“İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfi problemləri” şöbəsinin müdiri, fəlsəfə üzrə elmlər doktoru

XX əsrin əvvəllərində əsrlərlə ruslaşma, farslaşma siyasətinə məruz qalan və öz varlığında bu mənfur siyasətin təzahürlərini yaşayan Azərbaycanda milli özünəqayıdış, özünüdərək prosesləri sürətlənməyə başlandı. Azərbaycan xalqı Şərqi xalqları içərisində ən qədim dövlətçilik ənənələrinə malik ölkələrdəndir. Azərbaycan dövlətçiliyinin təşəkkülündə bu ərazidə mövcud olmuş dövlətlərin tarixi təcrübəsi böyük əhəmiyyət daşımışdır. Bu baxımdan Şirvanşahlar, Atabəylər, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu, Səfəvilər dövlətləri müstəsna rol oynamışlar. Cəmi 23 ay ömür sürmüş müsəlman Şərqi ilk parlamentli respublikanın – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasını isə bu tarixi təkamülün məntiqi davamı kimi qiymətləndirmək lazımdır. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elan olunması Azərbaycan xalqının həyatında əhəmiyyətli hadisə oldu və bu tarixi gün, yəni İstiqlal Bəyannaməsinin elan edildiyi 1918-ci ilin 28 may günü hazırda Respublika Günü kimi qeyd olunur.

Az müddətdə fəaliyyət göstərsə də, cümhuriyyət dövrü ölkəmizin tarixində böyük izlər qoyub getmişdir. Belə ki, milliyyətindən, siyasi, dini mənsubiyyətindən, cinsindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlara bərabər hüquqların verilməsi,

Müsəlman Şərqi ilk demokratik cümhuriyyətin məhz Azərbaycan torpağında yaranması xalqımızın o dövrdə və o illər ərafəsində – XIX əsrin sonunda və XX əsrin əvvəllərində milli müstəqillik, azadlıq duyğularını yaşatması ilə bağlıdır. O illərdə xalqımızın qabaqcıl şəxsiyyətləri, mütəfəkkir adamları, ziyalıları xalqımızda milli azadlıq, milli müstəqillik duyğularını gücləndirmiş, milli dirçəliş, milli oyanış əhvali-ruhiyyəsi yaymış və bunların hamısı məntiqi olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Heydər ƏLİYEV,
ümummillə lider

dövlət sərhədlərinin müəyyən edilməsi, dövlət atributlarının qəbul edilməsi, Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi Azərbaycanın gələcək inkişafı üçün əsaslı zəmin oldu. Demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, hərbi quruculuq və s. sahələrin inkişafı istiqamətində addımlar atıldı, qadınlara seçki hüququ verildi ki, bununla da Azərbaycan Şərqi qadınlara seçki hüququ verən ilk ölkə oldu. Çox təəssüf ki, 1920-ci ilin aprelində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etdi və Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti quruldu.

O dövrdə baş verən hadisələrə qısa bir nəzər yetirməyə çalışaq. 1917-ci ilin fevralında Romanovların 300 ildən çox davam edən istibdadı sona yetdi. Monarxiya rejimi ləğv edildikdən sonra hakimiyyətə gələn Müvəqqəti Hökumətin fəaliyyəti uzun sürmədi. Nəticədə, Cənubi Qafqazdan seçilən deputatlar Təsis Yığıncağında iştirak etmək üçün Rusiyaya gedə bilmədilər. Azərbaycandan olan nümayəndələrin təkidi ilə 9 aprel 1918-ci ildə Zaqafqaziya Seymi Zaqafqaziyanın müstəqilliyini elan etdi və Birləşmiş Zaqafqaziya Cümhuriyyəti yaradıldı. Lakin həm milli maraqların üst-üstə düşməməsi, həm də xarici siyasətin təsirləri nəticəsində 25 may 1918-ci ildə Gürcüstandan olan nümayəndələr Seymdən çıxdılar və Gürcüstanın müstəqilliyini elan etdilər. 1918-ci il mayın 27-də Müsəlman fraksiyasının, yəni Zaqafqaziya müsəlman şurasının (Zaqafqaziya müsəlman parlamentinin) üzvləri də ayrıca iclas keçirdilər və Azərbaycanın müstəqilliyini elan etmək qərarına gəldilər. Bu məqsədlə Zaqafqaziya müsəlman şurası

özünü Azərbaycan Milli Şurası, daha doğrusu, Azərbaycan Parlamenti elan etdi. Bununla, əslində, ilk parlamentli respublikanın bünövrəsi qoyuldu. Həmin iclasda Azərbaycan Milli Şurasının rəyasət heyəti və sədri seçildi. M. Rəsulzadə Milli Şuranın sədri oldu. Mayın 28-də Həsən bəy Ağayevin sədrliyi ilə Azərbaycan Milli Şurasının tarixi iclası keçirildi. İclasda iştirak edən Həsən bəy Ağayev (sədr), Mustafa Mahmudov (katib), Fətəli Xan Xoyski, Xəlil bəy Xasməmmədov, Nəsim bəy Yusifbəyli, Mir Hidayət Seyidov, Nəriman bəy Nərimanbəyov, Heybət Qulu Məmmədbəyov, Mehdi bəy Hacinski, Əli Əskər bəy Mahmudbəyov, Asian bəy Qardaşov, Sultan Məcid Qənizadə, Əkbər ağa Şeyxülislamov, Mehdi bəy Hacıbababəyov, Məmməd Yusif Cəfərov, Xudadat bəy Məlik-Aslanov, Rəhim bəy Vəkilov, Həmid bəy Şahtaxtinski, Firudun bəy Köçərlinski, Camo bəy Hacinski, Şəfi bəy Rüstəmbəyov, Xosrov Paşa bəy Sultanov, Cəfər Axundov, Məhəmməd Məhərrəmov, Cavad Məlik-Yeqanov və Hacı Molla Səlim Axundzadə Azərbaycanın İstiqlal Bəyannaməsini qəbul etdilər. İstiqlal Bəyannaməsi bütün türk-müsəlman dünyasında, ümumiyyətlə, bütün Şərqdə ilk dəfə olaraq Azərbaycanda ən demokratik respublika idarə üsulunun – parlamentli respublikanın yaradılacağından xəbər verirdi. http://axc.preslib.az/az_a1.html

Bütün maneələrə baxmayaraq, xalqımız bəşər mədəniyyəti tarixindəki mövqeyini mühafizə etməyə müvəffəq olmuşdur. Bir məsələni xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, öz inkişaf yolunu müəyyənləşdirən zaman Azərbaycan xalqı heç vaxt seçim qarşısında qalmayıb. O öz tarixi köklərinə, varislik ənənələrinə, milli xüsusiyyətlərinə, dilinə, dininə əsaslanaraq, demokratik dəyərlərə üstünlük verməklə öz inkişafını gerçəkləşdirməyə cəhd edib. Azərbaycan və Avropa mədəniyyətinin

yüksək dəyərlərini özündə ehtiva edən, ömürlərini xalqın gələcəyi naminə qurban verən o dövrün mütəfəkkirləri məhz belə bir mühitin yetişdirmələri idilər. XX əsrin əvvəllərində onların nəzərdə tutduqları proqram siyasi və milli şüurun inkişafı, milli birlik, milli mədəniyyətin inkişafı, beynəlxalq münasibətlərdə uğur qazanmaq kimi məsələləri, habelə çarizm zülmünə, rus şovinizminə, yerli istismarçı qüvvələrə, orta əsr geriliyinə, mövhumat və sxolastikaya, milli ədavət hallarına qarşı mübarizə tələblərini əhatə edirdi. Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qarşıya qoyduğu məqsədləri həyata keçirə bilmədi və Azərbaycanda sovetlər qurulduqdan sonra onlar mühacirət etməyə məcbur oldular.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan mühacirəti “Milli Azərbaycan hərəkatı”nın davamı və tərkib hissəsidir və özünəməxsus tarixi vardır. Azərbaycan siyasi mühacirəti XIX əsrdə Azərbaycan xanlıqlarının Rusiya tərəfindən istilasına nəticəsində meydana gəlmişdir. O zaman doğma yurdlarını tərk edənlər, əsasən, İrana və Türkiyəyə mühacirət etmişlər, lakin onlar Vətəni tərk etməklə öz missiyalarını bitmiş hesab etməmişlər, əksinə, getdikləri ölkələrdə Rusiyaya qarşı mübarizələrini daha fəal şəkildə davam etdirmişlər. 1826-cı ildə başlayan İran-Rusiya müharibəsi zamanı bu mühacirətin nümayəndələri öz imkanlarından istifadə edərək fəal şəkildə mövcud duruma qarşı mübarizəyə qalxmışlar.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində müxtəlif peşə sahibləri erməni basqınlarından, qırğınlarından xilas olmaq üçün mühacirət etmişlər. Onlar, əsasən, Türkiyəyə pənah aparmışlar və bu gün o insanların törəmələri Türkiyədə, Avropada yaşayırlar.

1920-ci il 27 aprelə Sovet Rusiyasının hərbi müdaxiləsi və XI Qızıl Ordu hissələrinin qanlı hərbi əməliyyatları nəticəsində Şimali Azərbaycan yenidən Rusiyanın tərkibinə qatıldı, ölkədə bolşevik rejimi bərqərar oldu və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etdi. XI Qızıl Ordu Azərbaycanı işğal etdikdən sonra “Musavat”, “İttihad” və s. partiyaların üzvlərinə divan tutuldu. Onların fəallarının çoxu şimala, Arxangelskə sürgünə göndərildi. Xeyli müəllim və ziyalı Solovki sürgünündə də mübarizələrini davam etdirmiş, aclıq etmişlər. Aclıq nəticəsində həmin azərbaycanlıların çoxu sürgündə həlak olmuş, sağ qalan qismi isə 1937-ci ildə güllələnmişlər (Z. Bunyadov. Sovet həbs düşərgələrinin ilk məhbusları. “Qırmızı terror”. B., Azərneşr, 1993, s. 38-58).

Bu hadisə ilə əlaqədar olaraq adı kənd camaatından tutmuş o dövrün say-seçmə ziyalıları, XX yüzilliyin əvvəllərində Azərbaycanda, sözün gerçək mənasında, nəhəng, milli keçmişimizin ən işıqlı, ən faciəli tarixi şəxsiyyətləri – Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Ceyhun bəy Hacıbəyli, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Əhməd bəy Ağayev, Əlibəy Hüseynzadə, Mirzəbala Məmmədzadə və b. mühacirət etmişlər. Bolşevik işğalı nəticəsində mühacirətə üz tutanlar Türkiyədə və müəyyən qismi İranda yerləşdilər. Mühacirlərin böyük bir qismini də İkinci Dünya müharibəsindən sonra stalinizm repressiyası vətənə qayıtmağa imkan vermədi.

XX əsrin sonunda SSRİ dağıldı və yaranan yeni şəraitdə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Xalqımız 1991-ci ildə öz dövlət müstəqilliyini bərpa etmək üçün ayağa qalxdığı zaman Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin zəngin ənənələrindən istifadə etdi. 1991-ci il oktyabrın 18-də Ali Sovetin sessiyasında tarixi sənəd – Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Akti qəbul edildi. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi elan edildi və onun dövlət rəmzləri, o cümlədən Dövlət bayrağı bərpa edildi.

Hələ sovetlərin mövcud olduğu dövrdə, dövlətçiliyimiz elan edilməzdən əvvəl, ulu öndər Heydər Əliyev Naxçıvanda üçrəngli Azərbaycan bayrağını

ucaltdı. Onun təşəbbüsü və sədrliyi ilə 1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan Ali Məclisinin sessiyasında Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafı ilə bağlı bir çox məsələlər müzakirə edildi. Azərbaycanın yeni tarixində ulu öndər Heydər Əliyevin müstəsna rolu, gördüyü işlərin mühüm əhəmiyyəti danılmazdır. Onun respublikada həyata keçirdiyi siyasət xalqımızın tarixi yaddaşını təzələdi, milli mənlilik şüurunda yeni bir səhifə açdı, ictimai həyatın bütün sahələrində köklü islahatlara nail olundu.

Ulu öndər Heydər Əliyev xalqın tələbi ilə 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə gəldikdən sonra azərbaycançılıq konsepsiyasına fundamental mahiyyət verdi. Bu mahiyyət özündə Azərbaycanın keçmişini, indisini və gələcəyini ehtiva edir və haqlı olaraq o, bu ideologiyanın banisi hesab olunur. Azərbaycanın minillikləri əhatə edən tarixi vardır. Bu kontekst azərbaycançılıq ideologiyasının əsas prinsiplərindən biri kimi təzahür edir və bu tarix özündə müxtəlif dövrlərdə qanlı müharibələri, kəskin tarixi qarşıdurmaları, istilaları ehtiva edir. Lakin bütün dövrlərdə tarixin sərt sınaqlarından keçən Azərbaycan xalqı daha da möhkəmlənmiş, öz azadlıq arzusunu reallaşdırmaq naminə daha da mətin addımlar atmağa müvəffəq olmuşdur.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Azərbaycan xalqının istiqlal mübarizəsi tarixində müstəsna əhəmiyyətinə qiymət verərək 1998-ci ildə Azərbaycan Xalq Cüm-

huriyyətinin 80 illik yubileyinin respublikada geniş şəkildə qeyd edilməsinə dair qərar verdi. 2008-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 90 illiyi tamam oldu və ölkəmizin bugünkü Prezidenti cənab İlham Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Azərbaycanın milli dövlətçilik tarixində xüsusi yer tutduğunu nəzərə alaraq bu əlamətdar günün keçirilməsinə dair əsas ümum-mili lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş ənənənin davam etdirilməsinə sadıq qaldı və bu tarixin keçirilməsinə dair sərəncam imzaladı, müəyyən edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsini müvafiq təşkilatlara tapşırırdı.

Bu il Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurul-

masının 100 ili tamam oldu. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev 2018-ci ilin "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İli" elan edilməsi haqqında Sərəncam imzalayıb. Ölkəmiz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulmasının 100 illik yubileyini dövlət səviyyəsində tənənəli surətdə geniş şəkildə qeyd edir. Bununla əlaqədar olaraq həm ölkə daxilində, həm də xaricdə silsilə tədbirlər keçirilir. Bu hadisə insanda qürur hissi doğurmaqla yanaşı, belə bir qənaət də ortaya qoyur ki, Azərbaycan naminə göstərilən mücadilələr, məhv olan həyatlar, itirilmiş talelər əbəs yerə olmamışdır. Azərbaycanın bugünkü inkişafı, dünya miqyasında əldə etdiyi nailiyyətlər bir daha buna canlı sübutdur.